

وضعیت نظام آماری و تولید آمارهای رسمی در کشور

سید نعمت اله میرفلاح نصیری

• در ابتدا روز آمار و برنامه ریزی را به همه فعالان عرصه آمار و برنامه ریزی کشور تبریک می گویم و در این ایام سخت پاندمی کرونا که به هیچ وجه فعالیت های آماری به ویژه جمع آوری داده ها را تعطیل نکرده بلکه گسترش نیز داده اند آرزوی سلامتی دارم. امیدوارم در این یادداشت، مجال و توان آن را داشته باشم تا تصویری مناسب از وضعیت فعالیت های جاری کشور در زمینه حوزه آمار رسمی را ارایه کنم.

• چون یکی از اهداف این یادداشت، آشنایی اساتید، دانشجویان و فارغ التحصیلان آمار مراکز آموزشی با فعالیت های آمار رسمی در کشور است، سعی خواهم کرد تصویری از فعالیتهای جاری کشور را که همسو با توصیه ها و نیاز سازمان ها، نهادها و دفاتر بین المللی است به مخاطبین محترم عرضه کنم تا ضمن آشنایی بیشتر، به اهمیت بین المللی بودن فعالیت های آماری در کشور نیز پی ببریم.

در سطح دنیا، بخش آمار سازمان ملل متحد و کمیسیون آمار این سازمان هماهنگ کننده تولید و انتشار آمار در جهان است ضمن اینکه سایر سازمان های تخصصی و کمیسیون های اجتماعی و اقتصادی ملل متحد نیز در قاره های مختلف، هماهنگی های منطقه ای را در این خصوص انجام می دهند.

• ابتدا بد نیست اشاره کنم که نظام آماری کشور، متشکل از شورای عالی آمار است که هم زمان با قانون تاسیس مرکز آمار ایران تصویب شد. رییس این شورا، معاون رییس جمهور و رییس سازمان برنامه بودجه است. دبیرخانه این شورا هم در مرکز آمار ایران است. ۱۱ دستگاه اجرایی از جمله بانک مرکزی عضو این شورا هستند. این شورا هماهنگ کننده نظام آماری کشور است. نظام تولید آمار در ایران نیمه متمرکز است.

هم اکنون در چارچوب نوین سازی نظام آماری کشور که دارای مولفه های متعدد است چندین موضوع مهم در سطوح عالی مدیریتی کشور مطرح است.

۱- لایحه قانون آمار کشور که قبلا توسط شورای عالی آمار تصویب شده بود در کمیسیون فرعی اجتماعی دولت نیز تصویب شده و هم اکنون در دستور کار کمیسیون اصلی اجتماعی دولت قرار دارد.

در این لایحه، تاسیس نظام آمارشناسی کشور نیز پیش بینی شده است.

- ۲- تدوین سیاست های کلی نظام آماری کشور هم اکنون در کمیته آمار مجمع تشخیص مصلحت نظام مطرح است.
- ۳- موضوع ساماندهی نظام تولید و جمع آوری داده تحت عنوان حکمرانی داده توسط نهاد های مختلف نیز در حال بررسی و پیگیری است.
- ۴- تهیه و توسعه اولین فهرست آمارهای رسمی کشور،
- ۵- تغییر رویکرد در روش های جمع آوری داده،
- ۶- تدوین و ابلاغ چارچوب کیفیت آمارهای رسمی،
- ۷- توسعه آمارهای ثبتي مبنا، به ویژه استفاده از پایگاه داده های دستگاه های اجرایی کشور
- ۸- مصوبه دولت در خصوص حذف سرشماری ۵ ساله نفوس و مسکن و اجرای اولین سرشماری نفوس و مسکن ثبتي مبنا در سال ۱۴۰۵
- ۹- توسعه تولید آمار رسمی در سطوح جغرافیایی کوچک از جمله استان و شهرستان از جمله تحولات مهم نظام آماری کشور در طی دو سال اخیر است.

موضوع آمار رسمی

- در ایران نیز هماهنگ با کشورهای توسعه یافته در آمار، به استناد بند الف ماده ۶ سومین برنامه ۵ ساله ملی آمار کشور، مرکز آمار ایران مکلف شد با همکاری دستگاه های اجرایی کشور فهرست آمار رسمی کشور را تدوین نماید و پس از تصویب شورای عالی آمار ابلاغ کند. خوشبختانه اولین لیست آمار رسمی کشور در کمیسیون تخصصی شورای عالی آمار به تصویب رسید. این فهرست اغلب دستگاه های مهم که در تولید آمارهای کلیدی کشور نقش دارند را در بر گرفته است.
- این فهرست حدود ۴۸۰ متغیر را در ۲۳ موضوع اصلی و ۶۷ موضوع فرعی شامل شده است.
- همانطور که همه می دانند آمارهای رسمی هر کشور حاصل فعالیت نظام آماری آن کشور است و البته در این نظام هر آماری را نمی توان تحت عنوان آمار رسمی شمارش کرد.

- در چارچوب تعریف آمارهای رسمی اغلب دستگاه‌های اجرایی، موسسات، نهادها که به نحوی زیر نظر نهاد رهبری و قوای سه گانه کشور فعالیت دارند منشاء تولید داده و متعاقب آن منشاء آمار و اطلاعات آماری هستند. البته همه داده‌ها و آمارهای جمع‌آوری شده قابل انتشار به ویژه تحت عنوان آمارهای رسمی نیستند.

در جهان تولید آمار به عنوان یک کالای عمومی شناخته شده است و روش تولید آنها از یک چارچوبی تبعیت می‌کند. تولید آمار هزینه نیست بلکه سرمایه‌گذاری برای توسعه کشور است.

- در جهت تولید آمارهای رسمی و در راستای ایجاد قابلیت مقایسه بین المللی آمارها و رتبه‌بندی کشورها، سازمان ملل اقدام به تدوین استانداردها، توصیه‌نامه‌ها، دست‌نامه‌ها، راهنماها و طبقه‌بندی‌های بین المللی در خصوص آمار نموده و تمام کشورها را به تبعیت و استفاده از آنها ترغیب می‌کند.

- مثلاً سازمان ملل متحد تا کنون برای پایش سه دوره از برنامه‌های توسعه جهانی که توسط این سازمان تدوین و تصویب شده، شاخص‌هایی را برای پایش روند پیشرفت تدوین کرده است.

۱- دوره اول در ارتباط با برنامه جمعیت و توسعه بوده که تحت عنوان نماگرهای ICPD شناخته شده است.

۲- دوره دوم در ارتباط با برنامه محو فقر و بیسوادی بوده که تحت عنوان نماگرهای هزاره سوم MDG معروف بود.

۳- دوره سوم که از سال ۲۰۱۵ میلادی شروع شده و تا ۲۰۳۰ ادامه خواهد داشت برنامه توسعه پایدار است که آمارهای

مرتبط تحت عنوان نماگرهای توسعه پایدار SDG نامگذاری شده و به کشورهای عضو ملل متحد توصیه شده تا برای پایش جهانی و دستیابی به توسعه پایدار، آمارهای مرتبط را جمع‌آوری و شاخص‌های مورد نظر را تولید و ارائه نمایند.

سازمان ملل برای تولید هر یک از شاخص‌ها، روش و فرمول محاسبه تدوین و ابلاغ نموده تا قابلیت مقایسه بین المللی آمار تولید شده میان کشورهای عضو فراهم شود.

اگر مراجعه‌ای به طبقه‌بندی فعالیت‌های آماری که تحت عنوان CSA شناخته شده داشته باشیم. فعالیت نظام آماری کشورها در ۵ حوزه طبقه‌بندی می‌شوند که سه حوزه به تولید، جمع‌آوری و انتشار آمار اختصاص دارد و دو حوزه هم به موضوعات روش‌شناسی و موضوعات استراتژیک و مدیریتی آمار ارتباط دارد. این طبقه‌بندی توسط کمیسیون اقتصادی اروپا تدوین شده است.

سه حوزه جمع‌آوری و تولید آمار عبارتند از:

حوزه ۱- آمارهای جمعیتی و اجتماعی

حوزه ۲- آمارهای اقتصادی

حوزه ۳- آمارهای محیط زیست و فرابخشی

در این سه حوزه، آمارها، هم به صورت میدانی یعنی آمارگیری و هم به طریق ثبتی، یعنی ثبت فعالیت های جاری در دستگاه های اجرایی حاصل می شود. منظور از آمارهای ثبتی تبدیل ثبت های اداری به آمارهای ثبتی است.

- در ارتباط با حوزه آمارهای جمعیتی و اجتماعی، حدود ۱۱ زیر حوزه وجود دارد و چندین سازمان بین المللی درگیر تدوین استانداردها و توصیه نامه و دستورالعمل های آماری هستند.

۱- جمعیت و مهاجرت. (آمار جمعیت مهمترین و کلیدی ترین آمار هر کشور قلمداد می شود و سرشماری نفوس و

مسکن بزرگترین واقعه آماری هر کشور قلمداد می شود.)

۱-۲- کار

۱-۳- آموزش

۱-۴- سلامت

۱-۵- درآمد و هزینه

۱-۶- حمایت اجتماعی

۱-۷- مسکن و محل های سکونت

۱-۸ عدالت و جرم و جنایت

۱-۹- فرهنگ

۱-۱۰- فعالیت های سیاسی و سایر فعالیت های اجتماعی

۱-۱۱- گذران وقت

- مثلاً در خصوص **آمارهای کار** سازمان بین‌المللی کار متولی بوده که دارای قدمت ۱۰۰ ساله است و هر ۵ سال یکبار با حضور تمام آمارشناسان کار کشورهای عضو نشست تخصصی در ارتباط با نحوه تولید آمارهای کار (ICLS) تشکیل می‌دهد و قطعنامه تدوین و ابلاغ می‌نماید. من شخصاً سه بار توفیق حضور در نشست‌های این سازمان را داشتم.
- خوشبختانه به مدت چندین سال یکی از کارشناسان مجرب و قدیمی مرکز آمار ایران مدیر بخش آمار این سازمان بود. بعلاوه ایشان مشاور مرکز آمار در تهیه طرح آمارگیری نیروی کار کشور است که به صورت فصلی در کشور به مورد اجرا گذاشته می‌شود.
- ایران عضو این سازمان بین‌المللی است. کشورهای عضو مجاز هستند به **کنوانسیون آمار کار** به پیوندند و آمارهای بازار کار خود را مطابق با توصیه‌های آن سازمان تولید و ضمن استفاده در داخل کشور، در اختیار آن سازمان و سایر نهادهای بین‌المللی برای ارزیابی وضعیت بازارهای جهانی کار قرار دهند.
- این سازمان دارای دفاتر منطقه‌ای در تمام مناطق دنیا می‌باشد و آمارشناسانی که دارای مهارت و توانمندی لازم و رقابتی هستند می‌توانند مطابق اعلام نیازهای ادواری در این سازمان استخدام شوند.
- در ایران هم وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی و ادارات کل استانی این وزارتخانه در خصوص آمارهای مختلف از جمله آمار حوادث شغلی، آمار کاربایی‌ها، آمار مهارت‌آموزان، آمار مقرری بگیران بیمه بیکاری و ... فعالیت دارند که به خدمات آمار شناسان کار و فارغ‌التحصیلان آمار نیاز دارند.
- مثال‌های دیگر در ارتباط با آمارهای این حوزه می‌توان به **آمارهای آموزش و فرهنگ** اشاره کرد که در سطح بین‌المللی یونسکو متولی آن می‌باشد و در خصوص چگونگی تولید و انتشار آمارهای این حوزه توصیه‌نامه تدوین و در اختیار کشورهای عضو قرار می‌دهد.
- بعلاوه سازمان‌های بین‌المللی علاوه بر تدوین متدولوژی تولید و روش‌های محاسبه شاخص‌ها در خصوص تدوین **طبقه بندی‌های استاندارد آماری** نیز اقدام می‌نمایند. یکی از مهمترین طبقه‌های مورد استفاده در تولید آمارهای آموزش، **طبقه بندی تحصیلات و رشته‌های تحصیلی** است که تحت عنوان **طبقه بندی ISCED** شناخته شده است که یونسکو آن را تدوین و منتشر کرده است. این طبقه بندی با توجه به گسترش رشته‌های تحصیلی در مدارس و دانشگاه هر چند وقت یکبار بازنگری نیز می‌شود. دوره بازنگری بستگی به میزان گسترش رشته‌های تحصیلی در جهان دارد.

- همینطور سازمان بین المللی کار نیز **طبقه بندی مشاغل ISCO** را برای سنجش آمارهای کار تدوین و منتشر کرده است
- در همین راستا، در ایران اغلب آمارهای رسمی در زمینه آموزش، فرهنگ، کار و ... که توسط مرکز آمار ایران، وزارت علوم، وزارت آموزش و پرورش، وزارت کار و ... جمع آوری می شوند باید برپایه همین طبقه بندی های بین المللی آماری منتشر شوند در غیر اینصورت از کیفیت لازم و همینطور قابلیت مقایسه بین المللی برخوردار نخواهند بود.
- در همین راستا آمارهای مربوط به حوزه، جمعیت، سلامت، مسکن، معلولیت، اعتیاد، جرم و جنایت، فرهنگ، گذران وقت و ... نیز در کشور جمع آوری و تولید می شوند.
- مثلاً در خصوص چگونگی ثبت وقایع چهار گانه ولادت، فوت، ازدواج و طلاق و همچنین آمارهای مرتبط، سازمان ملل اقدام به تدوین و انتشار یک راهنما تحت عنوان **آمارهای حیاتی** نموده است که سازمان ثبت احوال کشور از آن تبعیت می نماید.
- خوب است از حوزه آمارهای جمعیت و اجتماعی خارج شویم و مروری هم بر حوزه آمارهای اقتصادی و زیر حوزه های آن داشته باشیم.

دومین حوزه اختصاص به تولید آمار اقتصادی است.

حوزه ۲- آمارهای اقتصادی

۱-۲- آمارهای اقتصاد کلان

۲-۲- حسابهای اقتصادی

۳-۲- آمارهای کسب و کار

۴-۲- آمارهای بخش عمومی

۱-۴-۲- کشاورزی، جنگل داری و شیلات

۲-۴-۲- انرژی

۳-۴-۲- استخراج معدن، تولید صنعتی، ساخت و ساز

۴-۴-۲- حمل و نقل

۵-۴-۲- گردشگری

۶-۴-۲- آمارهای مالی، بیمه و بانکداری

۵-۲- آمارهای مالی دولت، بخش عمومی و مالیاتی

۶-۲- تجارت و تراز پرداخت‌های بین‌المللی

۷-۲- قیمت‌ها

۸-۲- هزینه نیروی کار

۹-۲- علم، فن‌آوری و نوآوری

- تولید آمار حساب‌های اقتصادی یکی از مهمترین وظایف سازمان‌های آماری در کشورهای مختلف جهان است. در ایران هم برای محاسبه آمار تولید ناخالص داخلی، میزان رشد اقتصادی، ارزش افزوده بخش‌ها و زیر بخش‌ها، میزان سرمایه‌گذاری و ده‌ها آمار دیگر باید آمارگیری‌های کسب و کار در کشور به طور مستمر انجام شود تا زمینه محاسبه این شاخص‌ها فراهم شود.
 - همین‌طور حساب‌های منطقه‌ای که مشابه حساب‌های اقتصادی است ولی سطح انتشار آن برای محدوده‌های جغرافیایی استانی است.
 - حساب‌های اقماری هم به نوعی حساب‌های تخصصی-موضوعی است مثل حساب اقماری سلامت؛ حساب گردشگری، حساب آموزش، حساب فناوری اطلاعات و ارتباطات، حساب تعاون، حساب محیط زیست و ... این آمارها با همکاری دستگاه‌های اجرایی ذیربط و در چارچوب توصیه‌های بین‌المللی به ویژه نظام حساب‌های ملی SNA در کشور تولید و منتشر می‌شود.
 - آمارهای حوزه کشاورزی هم مثل سایر آمارگیری‌ها در کشور در چارچوب توصیه‌های و دستورالعمل‌های سازمان بین‌المللی خوارو بار جهانی FAO توسط مرکز آمار ایران، وزارت جهاد کشاورزی و ... به طور مستمر در کشور تولید و منتشر می‌شود.
 - آمارهای پولی و مالی از دیگر آمارهای رسمی کشور است که توسط بانک مرکزی به طور مستمر جمع‌آوری و منتشر می‌شود.
 - شاخص‌های قیمت و آمارهای تورم و ... از جمله آمارهای اقتصادی است که به طور مستمر در کشور جمع‌آوری و منتشر می‌شود.
- سومین حوزه اختصاص به تولید آمار در خصوص آمارهای محیط زیست و فرابخشی دارد.

حوزه ۳- آمارهای محیط زیست و فرابخشی

۱-۳- محیط زیست

۳-۲- آمارهای نواحی کوچک و منطقه‌ای

۳-۳- شاخص‌ها و آمارهای فرابخشی

۳-۳-۱- شرایط زندگی، فقر و مسائل اجتماعی مرتبط

۳-۳-۲- جنسیت و گروه‌های خاص جمعیتی

۳-۳-۳- اطلاعات و ارتباطات

۳-۳-۴- جهانی شدن

۳-۳-۵- شاخص‌های مرتبط با اهداف توسعه هزاره

۳-۳-۶- توسعه پایدار

۳-۳-۷- کارآفرینی

۳-۴- سالنامه‌ها و مجموعه‌های مختصر مشابه

سالنامه آماری هر کشور نیز یکی از مهمترین فعالیت‌ها آماری قلمداد شده و مرجع اصلی استنادات آماری است.

همانطور که اعلام شد وظایف نظام آماری در کشورها صرفاً جمع‌آوری داده و تولید شاخص‌های آماری نیست بلکه وظایف مهم و کلیدی دیگری هم دارند که در دو حوزه زیر خلاصه می‌شود:

حوزه ۴- روش‌شناسی، جمع‌آوری، پردازش، انتشار و تجزیه و تحلیل داده‌ها

حوزه ۵- موضوعات استراتژیک و مدیریتی آمارهای رسمی

اهم فعالیت‌های این دو حوزه در خصوص نمونه‌گیری‌ها، تدوین تعاریف و مفاهیم، تدوین طبقه‌بندی‌های آماری، نشریات و انتشار نتایج طرح‌ها، تهیه نرم‌افزارها و ... است.

اغلب فعالیت‌های آماری کشورها به دست توانای آمارشناسان و کارشناسان موضوعی انجام می‌شود آنها متخصصان حرفه‌ای هستند که با استفاده از روش‌ها و مدل‌های آماری نسبت به حل مسائل جامعه خود مطابق توصیه‌ها و استانداردهای سازمان ملل و دفاتر و نهادهای وابسته به آن عمل می‌کنند.

آمارشناسان و کارشناسان موضوعی صرف نظر از اینکه کجا کار کنند در بخش خصوصی یا دولتی باید با وظایفی چون:

۱- طراحی فرایندهای جمع آوری داده

۲- استانداردها و طبقه بندی های بین المللی

۳- پردازش تجزیه و تحلیل و تفسیر داده ها

۴- شناخت روندها و روابط بین داده ها

۵- نحوه انتقال نتایج طرح ها به ذینفعان

۶- مشاوره برای سیاست های سازمانی و کسب و کارها

۷- کمک به تصمیم سازی و تصمیم گیری ها آشنایی کامل داشته باشند.

در پایان باید اشاره کنم که دانشجویان و فارغ التحصیلان آمار دانشگاه ها به دانش و مهارتهایی نیاز دارند که به نظر من این مهارت ها لازم است در برنامه درسی دانشگاه ها، رسماً گنجانده شود. متأسفانه آنطور که انتظار است به موضوع آمار رسمی در دانشگاه ها توجه لازم نشده است. این خلاء ها می تواند از طریق ارتباط بین دانشگاه ها و واحدهای آماری دستگاه های اجرایی کشور به ویژه مرکز آمار ایران و همینطور انجمن آمار ایران تا حد زیادی رفع شود و زمینه آشنایی دانشجویان و اساتید را با فعالیتهای آمار رسمی فراهم نماید.

یادداشتم را با این کلام به پایان می برم:

آمار فقط ارقام نیست بلکه عناصر اصلی تولید دانش در یک جامعه است.

موفق باشید